

Németh Miklós, Nyelvjárás, beszélt nyelv és spontán sztenderdizációs törekvések a XVIII. századi szegedi írnoki nyelvváltozatban

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 144 lap

A könyv elméleti háttérét fölvázolva a szerző a XX. század nagy nyelvészeti irányzatait, illetőleg képviselőit: Chomskyt, Hjelmslevet, Martinet-t veszi számba. De lehetne kezdeni Saussure-rel, és említeni Bloomfieldet is. A közös bennük, hogy úgy követték egymást, hogy az előzményüket

elvetették, módszerükkel pedig maguk és követőik kizárólagosságra törekedtek. Saussure a korábbi nyelvtörténeti iskolával szemben a statikusnak tekintett langue tanulmányozását állította központi helyre. Bloomfield deskriptív nyelvészeti iskolája a jelentést hagyta figyelmen kívül, Chomsky generatív grammatikája a jól formált mondatok transzformációjával kizárja a nyelv változékonyságát, variabilitását. Az áttekintésből kiolvasható, hogy (további közös vonásukként) a nyelvi változások és változatok kérdésköre érdeklődésükből kimaradt. A korábbi korszakok nyelvi változásaival a hagyományos nyelvtörténet, az élő nyelv egyes szegmenseivel a dialektológia foglalkozott. Interdiszciplináris területről, a nyelvészociológia felől támadt újabb érdeklődés a nyelv variabilitása, a változatok használata iránt. NÉMETH MIKLÓS szól arról a folyamatról, amelynek az eredményeképpen a szinkrón változásvizsgálattól a nyelvtörténeti kutatások terén való alkalmazhatóság felé terjed a módszer művelőinek érdeklődése.

A szerző témája a XVIII. századi szegedi hivatalos iratok nyelve, pontosabban az a nyelvváltozat, amelyet az írnokok választottak. Kérdése, hogy ez a változat hogyan viszonyul a korabeli szegedi nyelvjáráshoz, illetőleg az akkor még előíró jelleggel nem bíró, de a tollforgató írnokok számára a szokás alapján követendő írásbeli nyelvi normához. – A földolgozott korpusz a szegedi városi tanács első fennmaradt jegyzőkönyve az 1717 és 1723 közötti időszakból, kontrollanyagként a szegedi fenyítő törvényszék jószágtolvajlással foglalkozó iratcsoportját választotta. Az előbbi már megjelent, az utóbbi forrás betűhű átiratát Németh Miklós készítette el, és könyvének függelékében találja meg az olvasó. A két szöveget időben néhány évtized választja el egymástól, és a nyelvi tudatosságnak különböző fokain állnak, így a kontrollszöveg alkalmas az összehasonlításra.

A szerző nem ad teljes nyelvleírást: a szociolingvisztika módszere, amelyhez fordult, ezt nem tenné lehetővé. Ehelyett kiválasztott néhány nyelvi változót a nyelvi rendszer különböző részeiről, és ezeket vizsgálja statisztikai módszerekkel. Összehasonlítja az adatokat a két korpusz között, Bálint Sándor „Szegedi szótár”-ának nyelvtörténeti adataival és a mai szegedi, illetőleg Szeged környéki nyelvjárással. A nyelvi változók közül a legfontosabb és ezért a legrészletesebben kidolgozott részterület az *ö*-zés. A nyelvjárási jelenség használati mutatóit minden morfofonetikai helyzetben külön-külön vizsgálja. A magánhangzók közül a labiális : illabiális, zárt : nyílt stb. megfelelések mellett mássalhangzókkal kapcsolatos változásokat is vizsgált. Ilyenek az *n* : *ny*, *lr* : *ll* viszony, az intervokális *s* nyúlása, az *l* kiesése stb. Néhány morfológiai és szintaktikai változó is helyet kapott a vizsgálatban.

A nyelvjárási jelenségek különbözőképpen nyertek polgárjogot az írnokok nyelvhasználatában. Szembeszökő, hogy például az *ö*-zés hangsúlyos helyzetben, illetőleg tőszóban elfogadottabb, mint toldalékokban. Ez a sajátosság azonban nemcsak a szegedi iratokra jellemző, hanem korábbi, az ország más részein keletkezett, írnoktól származó írásművekre is, miként ez a szakirodalmi hivatkozásokból (ABAFFY, PAPP LÁSZLÓ) kiderül. Az írnokok nyelvhasználatára tehát eltér a korabeli beszélt nyelvtől, olykor más nyelvjárások sajátosságainak is teret enged, amennyiben azt a hivatalos írásművek alakítását megszabó hagyomány megtűri.

NÉMETH MIKLÓS munkája igen alapos, sok szempontot figyelembe vevő elemzés, amely a történeti szociolingvisztika régebbi korszakok kutatásában való alkalmazhatóságát jól példázza. Minde mellett nem hallgatható el, hogy alkalmanként terminushasználatára vitatható, illetőleg félreérthető. Az összefoglaló fejezetben említett „palatális *n*-ezés és depalatális *ny*-ezés” (122), vagy „az E/3. birtokos személyjel *-a/-e* változata előtt a tövéghangzó nyúlása” (124) alighanem elírás lehet.